

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

РЕВЕНОК НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 7.0725 : 738.1/2 ("18-19")

**МИСТЕЦТВОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА
УКРАЇНСЬКОГО ФАРФОРУ-ФАЯНСУ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ
СТОЛІТТЯ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ**

26.00.01 – теорія та історія культури

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Київ – 2018

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Роботу виконано на кафедрі мистецтвознавчої експертизи Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв Міністерства культури України (м. Київ).

Науковий керівник: доктор мистецтвознавства,
старший науковий співробітник
Школьна Ольга Володимирівна,
Київський університет імені Бориса
Грінченка, професор, завідувач кафедри
образотворчого мистецтва

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор,
академік Національної академії мистецтв
України
Криволапов Михайло Олександрович
Інститут проблем сучасного мистецтва
Національної академії мистецтв України,
головний науковий співробітник

кандидат культурології
Шман Світлана Юріївна,
головний спеціаліст відділу з питань
переміщення культурних цінностей
Міністерства культури України.

Захист відбудеться 27 вересня 2018 р. о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.850.01 у Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв за адресою: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корпус 15, ауд. 201.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв за адресою: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корпус 11.

Автореферат розіслано 23 серпня 2018 року.

В. о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради,
доктор культурології, доцент

О. В. Яковлєв

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Український класичний фарфор і фаянс XIX – початку XX століття давно є предметом колекціонування, а також темою наукових досліджень. Нині в Україні формуються такі соціально-економічні та культурно-мистецькі умови, що сприяють створенню нових напрямів досліджень у галузі художньої культури тонкої кераміки.

Проблема мистецтвознавчої експертизи фарфорових творів стала предметом наукових досліджень приблизно з початку XIX століття і відтоді не перестає привертати увагу як істориків культури, мистецтвознавців, музеєзнавців, так і колекціонерів, шанувальників мистецтва тощо.

Фарфоро-фаянсові вироби XIX – початку XX століття належать одночасно до художньої та матеріальної культури України й Європи, з плином часу вони набули статусу музейних і антикварних пам'яток. Їх вивчення у процесі реставрації та атрибуції стає важливим не тільки для музеєзнавства, але й для мистецтвознавства та культурології, оскільки є вагомим джерелом аналізу ціннісних критеріїв і культурних процесів суспільства.

Підвищений інтерес до культурних цінностей, зокрема, до художнього фарфору та фаянсу, що складають їх значну частину, зумовив появу вітчизняної школи мистецтвознавчої експертизи, яка на сьогодні продовжує вдосконалюватись, проте, досі не стала предметом окремого дослідження.

Спроби наукового вивчення тонкокерамічних виробів здійснювались від початку їх створення упродовж кількох значущих періодів формування вітчизняної та зарубіжної художньої культури, але сучасні вимоги соціокультурного розвитку України потребують новітніх підходів до аналізу мистецьких артефактів.

Оскільки вітчизняний антикварний ринок останнім часом наповнений як оригінальними аутентичними фарфоровими та фаянсовими творами XIX–XX століття, різними за складністю, художнім оформленням, стилем, так і вторинними, підробленими або фальсифікованими виробами, питання мистецтвознавчої експертизи української тонкої кераміки стоїть надзвичайно гостро. Тому нині назріла необхідність через низку проблем цієї галузі культури приділити їй більше уваги. Адже актуальність обраної теми досліджень обумовлена науковою та практичною необхідністю мистецтвознавчої експертизи пам'яток окресленого періоду у зв'язку із науковою реставрацією фарфору та фаянсу України XIX – початку XX століття.

Загальна картина мистецтвознавчої експертизи творів українського фарфоро-фаянсового мистецтва вимагає розгляду й уточнення багатьох її складових, що є частинами поєднання історичних і техніко-технологічних досліджень у царині вітчизняної культури.

Аналіз сучасних досліджень свідчить про те, що проблема ідентифікації культурних цінностей в українському мистецтві належить до найменш

вивчених, тому розгляд класичного фарфору-фаянсу як найбільш раритетного та коштовного за художніми якостями, хоча й досить масового явища, апелює одночасно до історичних, культурологічних і стилістичних аспектів.

На сьогодні важливим фактором мистецтвознавчої експертизи стає визначення специфічних ознак творів «білого золота», зумовлених художніми, історичними, культурними й технологічними особливостями виробництва у певний проміжок часу. Необхідність дослідити вироби з тонкої кераміки як зразків промислового мистецтва обумовлена такими взаємопов'язаними чинниками, котрі комплексно як наукова проблема досі не розглядалися: мистецтвознавча експертиза й оцінювання їх стану збереженості та наукової реставрації.

Актуальність дослідження визначена ще й відсутністю сталої методики мистецтвознавчої експертизи художніх виробів фарфору та фаянсу, необхідністю більш глибоко вивчити шляхи вдосконалення методів дослідження, порядок наукового опису предметів тонкої кераміки, а також потребу в практичній їх реалізації.

Серед відомих учених, які вивчали український фарфор-фаянс ХІХ – початку ХХ століття, слід назвати імена П. Мусієнка, Л. Долинського, Ф. Петрякової та О. Школьної, однак у розрізі наукової атрибуції та реставрації вітчизняну тонку кераміку вони не досліджували. Тим більше, що питання мистецтвознавчої експертизи вітчизняної тонкої кераміки тісно взаємодіє з науковою реставрацією і лежать у площині, пов'язаній з розвитком економіки і народного господарства України.

Матеріали цієї дисертації є першою спробою піддати ретельному науковому розгляду український фарфор та фаянс ХІХ – початку ХХ століття у поєднанні з науковою реставрацією та мистецтвознавчою експертизою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі мистецтвознавчої експертизи Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв відповідно до тематичного плану науково-дослідницької діяльності НАКККіМ. Вона відповідає комплексній темі «Актуальні проблеми культурології: теорія та історія культури» (реєстраційний номер 011511001572).

Тему наукової роботи затверджено рішенням Вченої ради НАКККіМ (протокол № 3 від 24.04.2008 р.).

Наукове завдання полягає в розкритті методів проведення мистецтвознавчої експертизи українського фарфору-фаянсу в розвитку художньої культури України ХІХ – початку ХХ століття.

Мета та завдання дослідження.

Мета – розробити й обґрунтувати методику проведення мистецтвознавчої експертизи та наукової реставрації фарфоро-фаянсових виробів ХІХ – початку ХХ століття у художній культурі України.

Для досягнення мети в роботі були окреслені такі **завдання**:

– на основі аналізу джерельної бази простежити розвиток мистецтвознавчої думки щодо українського художнього фарфору-фаянсу ХІХ – початку ХХ століття;

– висвітлити сучасні можливості науково-технічних методів дослідження вітчизняних творів фарфору та фаянсу ХІХ – початку ХХ століття з музейних колекцій і визначити специфіку їх застосування при проведенні мистецтвознавчої експертизи та веденні реставраційної документації;

– здійснити спробу щодо виявлення та проведення реставрації маловідомих пам'яток фарфору та фаянсу з найбільших вітчизняних збірок, що зберігаються у фондах Національного музею історії України та Національного музею українського народного декоративного мистецтва;

– охарактеризувати етичні й естетичні проблеми експертизи у мистецтвознавчій і науково-реставраційній практиці;

– провести мистецтвознавчу експертизу творів фарфору та фаянсу з колекцій українських музеїв (на прикладі авторської науково-реставраційної практики);

– висвітлити результати наукової реставрації творів вітчизняного класичного фарфору-фаянсу різних хронологічних періодів з колекцій музеїв України;

– розробити власні рекомендації щодо проведення мистецтвознавчої експертизи виробів класичного фарфору та фаянсу.

Об'єкт дослідження – український фарфор-фаянс як явище художньої культури.

Предмет дослідження – мистецтвознавча експертиза фарфоро-фаянсових виробів, створених на українських підприємствах протягом ХІХ – початку ХХ століття.

Хронологічні межі дослідження охоплюють два періоди: час створення фарфоро-фаянсових виробів на землях України у ХІХ – на початку ХХ століття й сучасний етап становлення вітчизняної школи мистецтвознавчої та техніко-технологічної експертизи (2000–2015). Саме в цей окреслений період часу вчені почали активно здійснювати мистецтвознавчі дослідження на основі методів наукової атрибуції й реставрації творів мистецтва.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження стали принципи історизму, наукової достовірності та всебічності, культурологічні та мистецтвознавчі підходи, загальнонаукові методи – теоретичні, емпіричні та спеціальні, конкретно-наукові методи, а саме: *аксіологічний (ціннісний) та евристичний методи* для виявлення міжпредметних зв'язків у мистецтвознавчій експертизі; *метод теоретичних узагальнень* для опису здійснених досліджень і формулювання зроблених висновків; *історичний метод* для визначення еволюції стильових особливостей виробів з фарфору та фаянсу України ХІХ – початку ХХ століття; *історико-порівняльний (компаративний) метод* для зіставлення досліджуваних творів з європейськими та російськими аналогами; *культурологічний метод* для опрацювання

етичних та естетичних проблем експертизи у мистецтвознавчій і науково-реставраційній діяльності; *техніко-технологічні, експериментальні та спеціальні методи* для дослідження творів фарфору та фаянсу в умовах сучасних лабораторій; *метод мистецтвознавчого аналізу* для опрацювання мистецтвознавчої, культурологічної, історичної, наукової літератури з дослідження художніх виробів з фарфору та фаянсу, а також аналізу форм, декору, орнаментики вітчизняного «білого золота» періоду ХІХ – початку ХХ століття, розкрити його зв'язки з культурними запитами суспільства; *іконографічно-іконологічний метод* для вивчення зображень, декору, окремих сюжетів та образів художніх творів фарфору-фаянсу.

Теоретичну базу дослідження становлять:

– міжнародні конвенції та декларації, вітчизняні закони, етичні кодекси реставраторів, спрямовані на збереження культурних цінностей;

– філософські та культурологічні дослідження українських і зарубіжних авторів, які висвітлювали проблеми художньої культури (В. Андрущенко, Є. Антонович, Ю. Афанасьєв, Ю. Богуцький, Р. Захарчук-Чугай, Л. Левчук, Л. Новохатько, О. Салтиков, М. Селівачов, М. Станкевич);

– розвідки фахівців з питань історії української кераміки (М. Гладкий, П. Говдя, Д. Горбачов, Л. Долинський, Т. Кара-Васильєва, Б. Лобановський, П. Мусієнко, Ф. Петрякова, В. Ханко, О. Чарновський, З. Чегусова);

– праці провідних вітчизняних вчених з питань мистецтвознавчої експертизи та досліджень у галузі оцінювання художніх творів (В. Бітаєв, В. Індутний, О. Калашникова, О. Мінжулін, Б. Платонов, М. Тамойкін, О. Школьна, В. Шульгіна, О. Федорук);

– наукові розробки в галузі товарознавчої експертизи (Т. Артюх, А. Батутіна, Т. Коломієць, Н. Притульська, О. Романенко);

– розвідки українських і зарубіжних фахівців з питань техніко-технологічного дослідження й експертизи творів мистецтва (Н. Веретко, Ю. Гренберг, А. Косолапов, О. Мінжулін, М. Пашковський, Т. Соколова, М. Фармаковський);

– публікації, що висвітлювали питання наукової реставрації й експертизи творів мистецтва (Л. Андрєєва, О. Антонян, О. Беляєвська, В. Зайцева, Я. Кривушенко, Т. Тимченко, О. Яхонт);

– окремі праці українських і зарубіжних авторів, що досліджували технологію виготовлення художніх керамічних виробів, їх розпис та оздоблення (Л. Акунова, М. Бурдейний, В. Візир, Н. Глухенька, Н. Крутенко, Р. Лаушке, Г. Лукич, М. Мартинов, М. Мілдс, І. Мороз, П. Мусієнко, Р. Персалл, М. Юшкевич).

Джерельну (речову) базу дослідження складають експонати Національного музею історії України, Національного музею українського народного декоративного мистецтва, зокрема, твори Корецької, Баранівської, Городницької, Волокитинської, Києво-Межигірської та Будянської фарфоро-фаянсових фабрик.

Наукова новизна отриманих результатів введена в наступних позиціях.

Уперше:

- теоретично узагальнено мистецтвознавчі дослідження фарфоро-фаянсових художніх виробів у порівнянні з першоджерелами та практичним проведенням наукової реставрації тонкої кераміки ХІХ – початку ХХ століття (на музейних зразках);

- здійснено порівняльний аналіз принципів мистецтвознавчої експертизи та практичних методів наукової реставрації фарфору та фаянсу, які застосовують у музеях України;

- розроблено рекомендації, які дозволяють проводити мистецтвознавчу експертизу й атрибуцію фарфоро-фаянсових виробів у музейній, науково-реставраційній практиці відповідно до умов українського антикварного ринку;

- уведено до наукового обігу виявлені та відреставровані раніше невідомі фарфорові твори з фондів Національного музею історії України та Національного музею українського народного декоративного мистецтва.

Набуло подальшого розвитку:

- висвітлення прийомів проведення техніко-технологічної експертизи творів фарфору-фаянсу на сучасних приладах з метою їх ідентифікації;

- встановлення культурної значимості окремих творів художнього фарфору та фаянсу як історичних джерел у розв'язанні експериментальних завдань з метою доведення наукових припущень;

- запропонована структурна схема загальних напрямів досліджень фарфоро-фаянсових виробів та схема проведення мистецтвознавчої експертизи.

Уточнено:

- класифікацію творів українського фарфору-фаянсу ХІХ – початку ХХ століття за художньо-образними особливостями.

Поглиблено:

- систематизацію предметів фарфору та фаянсу ХІХ – початку ХХ століття за стилістичними ознаками та функціональним призначенням, визначено їх видову приналежність;

- взаємозв'язок мистецтвознавчої експертизи з різними галузями наук (історії, культурології, музеєзнавства, етики, естетики, фізики, хімії та іншими), які спрямовані на вирішення важливих соціокультурних завдань.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що отримані положення можуть бути використані для роботи в галузі теорії та практики культури, мистецтвознавства, експертизи, у можливості застосування одержаних результатів і висновків для проведення мистецтвознавчої експертизи вітчизняного та зарубіжного фарфору-фаянсу ХІХ – початку ХХ століття, а також для підготовки навчальних і довідково-інформаційних видань з культурології, мистецтвознавства, для колекціонерів, при розробці навчально-методичного забезпечення освітнього процесу для закладів культури тощо. Відомості, наведені у тексті та додатках дисертації, можуть бути застосовані в музейній практиці, при науковій обробці колекцій,

підготовці виставок, у проведенні атрибуції, мистецтвознавчого аналізу та наукової реставрації.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною роботою, здійсненою в галузі теорії та історії культури (мистецтвознавство). Висновки та положення, що мають наукову новизну та практичне значення, ґрунтуються на результатах, отриманих автором у процесі дослідження самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи оприлюднені на:

– міжнародних науково-практичних конференціях, які проводились в Україні: «Художньо-стильові особливості українського радянського фарфору» (Київ, 2008 р.); «Музеєфікація музейних предметів: проблеми атрибуції, експертизи, експонування в колізіях сьогодення» (Київ, 2015 р.); «Особливості реставрації творів з фарфору та фаянсу провідних підприємств України ХІХ – початку ХХ століття з колекції НМІУ» (Київ, 2015 р.); «Особливості реставрації творів з фаянсу Києво-Межигірської фаянсової фабрики з колекції Національного музею історії України» (Київ, 2016 р.); «Фаянсові ікони Києво-Межигірської фаянсової фабрики з колекції Національного музею історії України (дослідження, реставрація, атрибуція)» (Київ, 2017 р.);

– всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Видатні майстри української фарфору 20–50-х років ХХ століття» (Київ, 2008 р.); «Питання мистецтвознавчої експертизи та атрибуції в дослідженні творів мистецтва» (Київ, 2009 р.); «Сучасні методи мистецтвознавчої й технологічної експертизи фарфору та фаянсу» (Київ, 2013 р.); «Дослідження фарфорових і фаянсових виробів ХVІІІ–ХІХ століття, які вийшли з побутування» (Київ, 2014 р.); «Перші наукові читання, присвячені пам'яті професора Олександра Івановича Мінжуліна» (Київ, 2014 р.). За результатами всіх апробацій видано тези та статті.

Публікації. Основні положення роботи викладено у 18 публікаціях, з яких: 5 статей у наукових фахових виданнях України, 3 статті у наукових періодичних виданнях інших держав, 8 праць апробаційного характеру (з них 2 у співавторстві), навчальний посібник, словник термінів (у співавторстві).

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається з анотації (українською й англійською мовами), списку публікацій за темою дисертації, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів (дев'яти підрозділів), висновків, списку використаних джерел (160 найменувань) у тому числі 25 іноземними мовами та додатків, що містять висновки техніко-технологічних експертиз (11 позицій), таблиці (24 позиції), фотографії з реставрації фарфору-фаянсу (43 позиції), зразки висновків мистецтвознавчих експертиз (7 позицій).

Повний обсяг дисертації – 285 сторінок, з них основного тексту – 169 сторінок (7,7 а. а.).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність та наукова значущість теми, мета і завдання дисертації, визначаються хронологічні межі, надається характеристика методології та джерельної бази, наукової новизни дослідження, розкривається теоретичне й практичне значення роботи, надається інформація про публікації та апробацію одержаних результатів.

Перший розділ «Теоретико-методологічні засади дослідження» складається з двох підрозділів, у змісті яких проведено огляд літератури з обраної теми, охарактеризовано джерельну базу дисертації, виділено основні теоретико-методологічні підходи дослідження творів українського фарфору-фаянсу.

У **підрозділі 1.1 «Історіографія та джерельна база дослідження»** проаналізовані літературні джерела, які надали можливість визначити, що проблеми експертизи творів мистецтва на сучасному етапі розглядались, в основному на науково-практичних конференціях, в окремих статтях та публікаціях.

Дослідження художніх особливостей класичного фарфору та фаянсу проводилися відомими мистецтвознавцями, такими, як Л. Долинський, Ф. Петрякова, О. Салтиков, О. Школьна, В. Щербак та іншими фахівцями, які оперували архівними, іконографічними дослідженнями, виявляли особливості виготовлення фарфору та фаянсу, їх техніко-технологічні відмінності. Вагомий науковий внесок у розробку загальних питань експертизи та методів оцінювання художніх творів у свій час зробили дослідники Т. Артюх, В. Бітаєв, В. Індутний, А. Косолапов, Т. Коломієць, О. Мінжулін, В. Скурлов та інші. Історіографічні дослідження наукових методів класичного фарфору і фаянсу передбачали вивчення загальної теорії культурології, мистецтвознавства й основ практичної наукової реставрації.

У **підрозділі 1.2 «Теоретико-методологічні основи дослідження»** висвітлено теоретичні загальнонаукові методи, які застосовувались для комплексного вивчення розвитку української тонкої кераміки ХІХ – початку ХХ століття в історії та теорії культури України, їх узагальнення та аналізу.

У роботі використано комплексний підхід щодо розгляду українського художнього фарфору-фаянсу означеного періоду. Основним інструментарієм стали принципи історичного, художньо-стилістичного, системного аналізу.

Важливим підґрунтям даної розвідки є проведення досліджень з визначення технологічних прийомів фарфоро-фаянсових художніх виробів, що зумовило використання знань в галузі мистецтвознавства, культурології, а також окремі знання технології виготовлення кераміки, реставрації, хімії та фізики. Спеціальні методи дослідження застосовувались при вивченні фізико-хімічних властивостей фарфору та фаянсу на сучасному обладнанні у лабораторних умовах.

Другий розділ «Витоки мистецтва фарфору-фаянсу України XIX – початку XX століття у світлі розвитку матеріальної та художньої культури» складається з трьох підрозділів, у яких охарактеризовано мистецьку основу створення художніх тонкокерамічних виробів, звернено увагу на культуру виконання та виробництва фарфору-фаянсу XIX – початку XX століття в Україні з відзначенням перехідних процесів у стилєвих художніх напрямках та специфічних особливостей українського фарфору-фаянсу цього періоду, що склалися під впливом стилістики великих історичних стилів. З'ясовано, що методологія експертизи тонкокерамічних виробів XIX – початку XX століття передбачає розробку класифікації виробів для проведення порівняльного аналізу типових предметів.

У підрозділі 2.1 «Історико-культурні та мистецькі аспекти розвитку фарфору та фаянсу XIX – початку XX століття в Україні» висвітлюються процеси створення тонкокерамічних виробів від XIX до початку XX століття на провідних підприємствах України – Корця, Баранівки, Городниці, Волокитино, Києво-Межигір'я, Будянського фаянсового заводу, що на Харківщині, Кам'яно-Брідського на Волині та інших заводах з точки зору історичних та художньо-культурологічних поглядів.

Розглянуто розвиток української культури у загальноєвропейському культурному процесі XIX – початку XX століття (В. Андрущенко, Ю. Богуцький, Ж. Безвершук, Л. Новохатько).

Проаналізовано дослідження оздоблень та формотворення виробів вітчизняної фарфорової та фаянсової промисловості від початку XIX ст. (М. Гладкий, Л. Долинський, Ф. Петрякова); розглянуто асортимент фабрикату художніх виробів тонкої кераміки, створених протягом XIX – початку XX століття, що перебували під впливом тих течій та ідейних орієнтацій, які превалювали свого часу в Європі (Е. Самецька, Т. Кара-Васильєва, О. Школьна); простежено шляхи впровадження народного пензлевого розпису фарфору-фаянсу на початку XX ст. (Н. Глухенька).

Зазначено, що культурологічні та мистецтвознавчі дослідження на сьогодні допомагають здобути знання, щодо появи, розвитку та еволюції окремих художніх явищ, необхідних для формування мистецьких поглядів, які також можуть сприяти філософському осмисленню важливих художньо-культурних віх розвитку мистецтва в Україні.

У підрозділі 2.2 «Стильова еволюція українського класичного фарфору-фаянсу XIX – початку XX століття» охарактеризовано стилістичні особливості українського фарфору та фаянсу у процесі технічних, технологічних і художніх змін, які впроваджувались у формотворення та декорування виробів упродовж зазначеного періоду. Проаналізовані художньо-стильові напрями бароко, рококо, класицизму, ампіру, бідермайєру, історизму (еклектики), натуралізму, модерну, ар деко в оздобленні тонкої кераміки.

Виявлено, що при проведенні атрибуції виробів, пов'язаних з історичними подіями чи фактами, вивчення стильових ознак входить у завдання культурологічного аспекту дослідження фарфоро-фаянсових творів.

У підрозділі 2.3 «Класифікація, типологія та художні особливості фарфорових і фаянсових виробів ХІХ – початку ХХ століття» проведено класифікацію та типологію предметів столового посуду – чайних, кавових сервізів, декоративного посуду вказаного періоду, визначено характерні риси, формотворення, способи оздоблення, декорування, їх побутове призначення, відзначено вплив епох на їх конструктивне вирішення та декорування.

Проаналізовано сучасні методики оцінювання творів антикваріату, розроблених В. Індутним, Б. Платоновим, Д. і М. Тамойкініми, Т. Сааті тощо, які дозволяють шляхом різних підрахунків вартості предметів мистецтва провести найбільш незалежне оцінювання.

Третій розділ «Мистецтвознавча експертиза культурних цінностей з фарфору та фаянсу» складається з чотирьох підрозділів, у яких висвітлено специфіку мистецтвознавчої експертизи художнього фарфору та фаянсу, етичні й естетичні питання в експертній та науково-реставраційній діяльності. Розкрито методи дослідження художнього фарфору та фаянсу у мистецтвознавчій експертизі. Виявлено основні критерії сучасної атрибуції, експертизи та ідентифікації українського фарфору-фаянсу у наукових розвідках.

У підрозділі 3.1 «Етичні й естетичні проблеми у мистецтвознавчій та експертній діяльності» звертається увага на етичні питання у мистецтвознавстві, художній та реставраційній діяльності при роботі з пам'ятками культури, розглядаються роль і місце реставратора, підкреслено велике значення дотримання реставраторами етичних кодексів, точного виконання всіх технологічних процесів у питаннях збереження та консервації культурних цінностей.

З'ясовано, що першорядне значення для вирішення проблем у науково-реставраційній, мистецтвознавчій та експертній діяльності мають опрацювання міжнародних декларацій з консервації та реставрації пам'яток історії та культури. Професійні Кодекси реставраторів (Етичний Кодекс Канадської асоціації з консервації культурних цінностей і канадської асоціації професійних консерваторів, Етичний Кодекс Американського інституту консервації історичних та художніх цінностей, Етичний Кодекс Європейської Конфедерації організацій консерваторів-реставраторів (Е.С.С.О. – Є.К.О.К.), Етичний Кодекс Голландської асоціації професійних реставраторів (VeRes) та тощо) визначають моральні принципи і правила, яких повинні дотримуватися фахівці у своїй практичній роботі з експертизи, реставрації та консервації творів мистецтва.

У підрозділі 3.2 «Техніко-технологічна експертиза у дослідженні творів фарфору та фаянсу» розглянута методика застосування нових технологічних підходів у мистецтвознавчій експертизі тонкокерамічних виробів. Висвітлено результати проведених досліджень пам'яток фарфору та

фаянсу із застосуванням сучасних технологічних обстежень. На основі відібраних зразків – фрагментів фарфору та фаянсу з колекцій Національного музею історії України та Національного музею українського народного декоративного мистецтва – проведено технологічні дослідження на базі лабораторії Бюро науково-технічної експертизи «Арт-лаб» у м. Києві з метою детального опрацювання методів щодо визначення основи фарфоро-фаянсових виробів, їх технології, матеріалів, глазурного покриття, а також визначення основних критеріїв атрибуції, експертизи та ідентифікації предметів на сучасному етапі.

У підрозділі 3.3 «Атрибуція фарфоро-фаянсових творів з колекцій українських музеїв на прикладі науково-реставраційної практики» висвітлена специфіка проведення атрибуції тонкокерамічних виробів, принципи структурно-функціонального аналізу пам'яток мистецтва, наведено приклади атрибутивної ідентифікації у процесі науково-реставраційної практики музейних пам'яток, звертається увага на прийоми дослідження художніх творів фарфору-фаянсу як джерел культурно-історичної інформації.

Важливим фактором мистецтвознавчої й атрибутивної практики є порядок проведення опису пам'ятки, який дозволяє максимально дослідити структурно-функціональні особливості художніх творів тонкої кераміки їх декоративних елементів, оздоблення тощо. Детальний опис відображає розуміння мистецтвознавцем-експертом або реставратором самої структури та інформаційних можливостей пам'ятки.

У підрозділі 3.4 «Методи проведення мистецтвознавчої експертизи фарфоро-фаянсових музейних предметів України на сучасному етапі» виділено проблеми, що виникають при дослідженні пам'яток фарфору-фаянсу та підкреслено необхідність розроблення методик мистецтвознавчої експертизи, наведено приклади візуальних, оптико-фізичних, хімічних досліджень і розроблено наступні рекомендації:

1. Попередній етап експертних досліджень: вибір напрямів досліджень та аналіз літературних джерел; візуальні дослідження предметів класичного українського фарфору-фаянсу, опис та їх фотофіксація; аналіз техніки та технології виготовлення фарфорових і фаянсових виробів; вибір методів дослідження; розробка методики мистецтвознавчої експертизи художнього фарфору та фаянсу.

2. Основний етап експертних досліджень: аналіз документальних відомостей про твір, історію побутування, приналежність до пам'яток історії та культури; ідентифікація виробу за ознаками (назва, функціональне призначення, техніка і прийоми виготовлення, вид оздоблення й формотворення); атрибутивна ідентифікація твору та визначення художнього стилю, типологічної приналежності, походження, встановлення певного хронологічного періоду, ймовірний час створення; якісна ідентифікація виробу за наступними ознаками: визначення розміру, наявність і дослідження клейм та інших позначок й способи їх нанесення; дослідження хімічного складу основи й

керамічних фарб (у лабораторних умовах); оцінка стану збереженості твору та ймовірна його вартість.

3. Завершальний етап експертних досліджень: підбір аналогів, автентичних творів для порівняльного аналізу; проведення аналізу отриманої інформації; встановлення тотожності за типовими ознаками; визначення культурної цінності пам'ятки; висновки за результатами досліджень; оформлення експертного висновку із зазначенням літературних, архівних та інших джерел.

На наведених прикладах авторської реставрації музейних предметів було розглянуто весь процес реставраційно-консерваційних заходів пам'яток та надані зразки експертних висновків.

ВИСНОВКИ

Українські художні фарфорові та фаянсові вироби кінця XIX – початку XX століття широко висвітлені у літературних джерелах і вважаються одними з найбільш унікальних явищ в історії вітчизняного фарфору.

Мистецтвознавча експертиза з переходом країни на ринкову економіку змінилася, набула нових ознак і продовжує вдосконалюватись. За останні роки, з розвитком антикварного бізнесу, галерейної діяльності та із збільшенням кількості колекціонерів і збирачів фарфору проблеми мистецтвознавчої експертизи в умовах сучасного вітчизняного арт-ринку вимагають серйозного підходу, який передбачає морально-правове, етичне і професійне ставлення до пам'яток історії та культури України.

Проведені дослідження мають міждисциплінарний характер – на перетині культурології, мистецтвознавства, етики, естетики та наукової реставрації. Крім того, простежено взаємозв'язок цих систем знань у процесі проведення експертизи творів тонкої кераміки.

Нині здійснення мистецтвознавчої атрибуції знаходиться в полі поєднання з реставрацією та практичним використанням сучасних технологічних методів дослідження антикварних і музейних виробів тонкої кераміки.

На підставі проведених всебічних досліджень у межах зазначеної проблематики в роботі були здійснені наступні висновки.

1. У результаті опрацювання джерельної бази щодо розвитку фарфорового виробництва початку XIX – початку XX століття, було простежено поступове впровадження у виробництво новітніх технологій, що сприяло налагодженню випуску фарфорових виробів, в основному масового вжитку, та введенню у декорування виробів елементів народного розпису на основі народних візерунків Поділля, Волині й інших регіонів, що є важливим чинником для ідентифікації виробів цього періоду.

Систематизація наукових публікацій від початку XX століття й до сьогодні показує, що мистецтвознавча експертиза вітчизняних артефактів тонкої кераміки XIX – початку XX століття допомагає та сприяє виявленню

специфіки культуротворення у царині «білого золота», особливо щодо їх атрибуції, реставрації й оцінювання. Аналіз мистецтвознавчих досліджень українського фарфору та фаянсу кінця XIX – початку XX століття став основою комплексного підходу в опрацюванні групи художніх тонкокерамічних виробів з колекції Національного музею історії України та Національного музею українського народного декоративного мистецтва за системно-історичними, стильовими, іконографічними, структурно-типологічними методами.

2. Спираючись на дані сучасних технологічних методів експертизи неруйнівним способом на новітніх приладах, здійснено низку експериментів над зразками фарфору та фаянсу XIX – початку XX століття, що були надані Національним музеєм українського народного декоративного мистецтва та Національним музеєм історії України з метою атрибутивної ідентифікації об'єктів на базі лабораторії Бюро науково-технічної експертизи «Арт-лаб».

Цей досвід заслуговує на увагу для подальших розробок, оскільки дозволяє впроваджувати неруйнівні методи дослідження без відбору проб на предметах кераміки, найбільш точно встановлювати складові керамічних, підглазурних і надглазурних фарб, позолоти, структури та складових черепка, що є важливим чинником під час вирішення питань атрибуції, а також ключовим моментом мистецтвознавчої експертизи.

У результаті проведення лабораторних досліджень було встановлено, що доцільно їх проводити удосконаленими сучасними технічними засобами та фіксувати отримані дані у реставраційній документації.

Порівняльний аналіз результатів експертних висновків дозволив встановити незначні розбіжності у складових основи фарфорового та фаянсового черепка для кожної окремої мануфактури. Тобто, на різних фабриках чи мануфактурах при виробництві тонкокерамічної маси застосовували різну рецептуру для її виготовлення, а також різні відсоткові співвідношення у використанні глазурного та фарбового покриття. Це надало підстави стверджувати, що рецептуру маси, глазури, керамічних фарб і золотого покриття на кожному окремому підприємстві готували з невеликими розбіжностями, притаманними тільки певному підприємству. З урахуванням цих специфічних ознак можна точно встановити, на якому виробництві, де й коли було виготовлено досліджувану пам'ятку. Але ключовою частиною досягнення якісних результатів при проведенні наукової реставрації є мистецтвознавча атрибуція.

3. На підставі проведеної музейної реставрації фарфорових і фаянсових творів провідних українських підприємств XIX – початку XX століття, а також мистецтвознавчої атрибуції й експертизи, до наукового обігу було уведено близько двадцяти маловідомих експонатів з фондів Національного музею українського народного декоративного мистецтва та Національного музею історії України. У роботі висвітлено результати цих реставраційних робіт та описано удосконалену методику проведення мистецтвознавчої експертизи на основі здійсненої реставрації раніше невідомих виробів з фондів Національного

музею українського народного декоративного мистецтва, які під час Другої світової війни були відправлені до Німеччини та реєвакуйовані упродовж 1947–1948 років у пошкодженому стані. А саме: шість пам'яток Києво-Межирської фаянсової фабрики, один твір – Баранівського фарфорового заводу, три – Волокитинського фарфорового заводу, один – Городницького фарфоро-фаянсового заводу.

4. В аспекті проблематики нашого дослідження в роботі проаналізовано низку етичних та естетичних питань експертизи у мистецтвознавчій частині науково-реставраційної практики. На підставі порівняльного аналізу законодавчих актів, міжнародних норм етичних кодексів реставраторів та експертів різних держав і України, було з'ясовано, що вітчизняна законодавча база відповідає міжнародним правовим нормам, зокрема, у розрізі змісту основних реставраційних термінів і понять.

Проведено порівняльний аналіз принципів і методів експертизи та реставрації на основі міжнародних і вітчизняних законодавчих кодексів й актів, що дозволило зробити наступний висновок: на сучасному етапі періодично розглядаються питання збереження, консервації, реставрації та експертизи на міжнародних науково-практичних конференціях; відзначається єдність поглядів щодо виконання основних обов'язків експерта і реставратора у максимальному дотриманні стандартів на всіх етапах реставраційно-консерваційних робіт, спрямованих на збереження культурних цінностей.

З'ясовано, що роль експерта й реставратора, чия фундаментальна роль визнана міжнародними документами, є відповідальною та має наукове значення для культурної політики держави.

5. З метою удосконалення методики мистецтвознавчої експертизи творів фарфору та фаянсу на прикладі авторської наукової реставрації було проведено мистецтвознавчу атрибуцію й експертизу раритетних творів зі збірок Національного музею історії України, Національного музею українського народного декоративного мистецтва, вітчизняних приватних колекцій. У результаті було розроблено схему загальних напрямів дослідження при проведенні мистецтвознавчої експертизи.

На фактичних прикладах авторської реставрації музейних предметів було розглянуто процес опрацювання пам'яток фарфору та фаянсу, їх опису та реставрації, який передбачав візуальні, оптико-фізичні дослідження стану збереженості, виявлення причин пошкоджень, розробку програм реставраційних заходів, проведення атрибуції та подальшого експонування художнього твору. Розроблено системний підхід до наукового опису пам'яток фарфору-фаянсу, який базується на спеціальній термінології та методах мистецтвознавчої атрибуції.

Розроблені теоретичні основи експертизи й атрибуції тонкокерамічних виробів, що важливо для формулювання експертних висновків і визначення предметів, які мають історичне та культурне значення. Спираючись на дані сучасної наукової реставрації та мистецтвознавчої експертизи, а також на

результати, отримані в ході аналізу й узагальнення набутого досвіду, були виявлені шляхи удосконалення методики їх проведення та визначені методи основних реставраційних заходів, що має важливе значення для практичної діяльності мистецтвознавця-експерта.

6. У результаті проведення наукової реставрації творів фарфору-фаянсу різних хронологічних періодів з колекцій музеїв України на підставі загальноновизнаних методик було виявлено, що пошкоджені культурно-історичні об'єкти для збереження їх художнього та історичного значення потребують консервації – зміцнення та відтворення, в окремих випадках – реконструювання. Для здійснення реставрації пам'яток на науковій основі потрібно було ретельно вивчити їх стан, виявити причини, що зумовили пошкодження, а також розробити для кожної окремої пам'ятки методику реставраційних заходів, частиною якої є мистецтвознавча експертиза.

Встановлено, що методика проведення мистецтвознавчої та техніко-технологічної експертизи фарфоро-фаянсових творів базується на їх комплексному дослідженні й включає атрибуцію, оптико-фізичні, хімічні та інші методи, що дає підстави визначити автентичність пам'ятки, її історичне, культурне і мистецьке значення.

7. Розроблено рекомендації щодо проведення мистецтвознавчої експертизи виробів класичного фарфору та фаянсу, проведено класифікацію характерних елементів, стильових ознак розпису, колірної гами та форм фарфорових виробів, виготовлених наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття, що зведені в окремі таблиці у додатках. Аргументовано необхідність створення спеціальної мистецтвознавчої науково-реставраційної бази аналогів фарфоро-фаянсових виробів України ХІХ – початку ХХ століття для здійснення порівняльного аналізу, визначення автентичності пам'яток з можливими фізико-хімічними висновками.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, де опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Ревенок Н. М. Реставрація скульптурної композиції «Діана і Ендімійон» з колекції Національного музею історії України // Українська академія мистецтва. Дослідницькі та науково-методичні праці. Київ, 2010. Вип. 17. С. 327–332.

2. Ревенок Н. М. Декоративна ваза «Ріг достатку» ХІХ ст. заводу А. Міклашевського (дослідження, реставрація, атрибуція) // Українська академія мистецтва. Дослідницькі та науково-методичні праці. Київ, 2011. Вип. 18. С. 215–221.

3. Ревенок Н. М. Художньо-стилістичні особливості виробів Корецького порцеляно-фаянсового заводу кінця ХVІІІ–ХІХ ст. // Українська академія

мистецтва. Дослідницькі та науково-методичні праці. Київ, 2012. Вип. 19. С. 224–229.

4. Ревенок Н. М. Мистецтвознавча експертиза українського фарфору та фаянсу ХІХ – початку ХХ ст. та методи її проведення // Українська академія мистецтва. Дослідницькі та науково-методичні праці. Київ, 2015. Вип. 24. С. 148–157.

5. Ревенок Н. М. Сильова еволюція українського класичного фарфору-фаянсу ХІХ – початку ХХ століття у практиці мистецтвознавчих експертних досліджень // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал. Київ: Міленіум, 2017. № 3. С. 174–179.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

6. Ревенок Н. Н. Исследование и реставрация Волокитинского фарфора из коллекции Национального музея украинского народного декоративного искусства // Социальные трансформации: сб. научных статей. Смоленск: Изд-во Смоленский государственный университет, 2013. № 23. С. 131–139.

7. Ревенок Н. Н. Современные методы искусствоведческой и технологической экспертизы фарфора-фаянса в новосозданной киевской лаборатории «Артлаб» // Артефакт. Белорусская академия искусств: сб. научных статей. Минск, 2013. Вып. 3. С. 53–61.

8. Ревенок Н. Н. Искусствоведческая экспертиза и атрибуция музейных фарфорофаянсовых изделий // Интерактивная наука. Чебоксары: «Центр научного сотрудничества «Интерактив плюс», 2017. Вып. 8 (18). С. 18–21. (РИНЦ).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

9. Ревенок Н. М. Художньо-стильові особливості українського радянського фарфору // Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії: зб. наук. праць. Вип. 8 / [голов. ред. Г. Скрипник]; НАНУ, ІМФЕ ім. Максима Рильського. Київ, 2008. С. 207–214.

10. Ревенок Н. М. Видатні майстри української порцеляни 20-50-х років ХХ століття // Видатні постаті науки, культури і освіти України: зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф. (30–31 жовтня 2008 р.). Київ: ДАКККіМ, 2008. С. 125–127.

11. Ревенок Н. М. Питання мистецтвознавчої експертизи та атрибуції в дослідженні творів мистецтва // Сучасні проблеми мистецтвознавчої експертної оцінки культурних цінностей та предметів колекціонування: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (26–27 листопада 2009 р.). Київ: ДАКККіМ, 2009. С. 53–55.

12. Ревенок Н. М., Гаврилюк О. О. Пам'яті Олександра Івановича Мінжуліна // Перші наукові читання, присвячені пам'яті професора Олександра Івановича Мінжуліна: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 4 червня 2014 р. Київ: НАКККіМ, 2014 р. С. 6–8.

13. Ревенок Н. М. Особливості реставрації творів з фарфору та фаянсу провідних підприємств України XIX – поч. XX ст. з колекції НМІУ. // Науковий вісник Національного музею історії України: зб. наук. праць: у двох частинах. Вип. I. Ч. II. Київ: НМІУ, 2016. С. 258–261.

14. Ревенок Н. М. Особливості реставрації творів з фаянсу Києво-Межигірської фаянсової фабрики з колекції Національного музею історії України // Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (9–10 червня 2016 р.). Київ: НАКККіМ, 2016. С. 65–69.

15. Ревенок Н. М., Біскулова С. О., Андріанова О. Б. Фаянсові ікони Києво-Межигірської фаянсової фабрики з колекції Національного музею історії України (дослідження, реставрація, атрибуція) // Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (6–7 червня 2017 р.). Київ: НАККіМ, Асоціація реставраторів України. Видавець Олег Філюк, 2017. Т. II. С. 251–257.

16. Ревенок Н. М. Дослідження та реставрація порцелянової вази-кратера «Медицис» з колекції Національного музею історії України // Науковий вісник Національного музею історії України: зб. наук. пр. Вип. 2. Київ: Левада, 2017. С. 466–470.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

17. Словник термінів мистецтвознавця-експерта // укладачі: В. А. Сіверс, Б. О. Платонов, Н. І. Кравченко, П. В. Нестеренко, Г. М. Юхимець, Н. М. Ревенок, О. Д. Шпетна. Київ: НАКККіМ, 2011. 124 с.

18. Ревенок Н. М. Експертиза творів декоративно-прикладного мистецтва з кераміки, порцеляни, скла: навч. посібник. Київ: НАКККіМ, 2014. 124 с.: іл.

АНОТАЦІЯ

Ревенок Н. М. Мистецтвознавча експертиза українського фарфору-фаянсу XIX – початку XX століття в контексті розвитку художньої культури. – Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства (доктора філософії) за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури. – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. – Київ, 2018.

Дослідження присвячене мистецтвознавчій експертизі класичного українського фарфору і фаянсу України XIX – початку XX століття. У дисертації охарактеризовано основні критерії сучасної атрибуції, експертизи та ідентифікації українського фарфору-фаянсу, а також новітні технологічні прийоми, що застосовуються у дослідженні тонкокерамічних виробів в умовах сучасного антикварного ринку. Простежено взаємозв'язок мистецтвознавчої експертизи з практичними методами наукової реставрації фарфору й фаянсу, які використовуються у музеях України.

В роботі вжито культурологічний підхід для вивчення вітчизняного фарфору-фаянсу XIX – початку XX століття у зв'язку з розвитком художньої культури формотворення та декорування виробів.

Загалом слід зазначити, що сучасні дослідники тонкокерамічних творів зазначеного періоду розглядають, в основному, питання, пов'язані із естетичними особливостями предметів. Насамперед, у розрізі специфіки їх конструкції, способів виготовлення і формотворення. Проте, аспект зв'язку мистецтвознавчої експертизи та наукової реставрації досі вченими не розглядався. Тому у межах даної дисертаційної роботи основна увага була акцентована на важливості теоретичного узагальнення матеріалу з вивчення музейних предметів фарфору-фаянсу України XIX – початку XX століття, а також на необхідності проведення порівняльного аналізу досліджуваних предметів з різних точок зору, включаючи й методи наукової реставрації.

У результаті вивчення джерельної бази були накреслені шляхи проведення досліджень творів художньої кераміки з фондів сховищ державних музейних колекцій, визначені основні положення сучасного наукового підходу проведення мистецтвознавчої експертизи з використанням новітніх науково-технічних засобів. Завдяки проведеній реставрації до наукового обігу було введено маловідомі зразки українського класичного фарфору та фаянсу.

Виявлено, що упродовж XIX – початку XX століття в українському мистецтві відбувалися закономірні стильові трансформації і модифікації в формотворенні й декоруванні тонкокерамічної продукції, впроваджувались у виробництво технічні та технологічні нововведення. Це суттєво вплинуло на зміну модних напрямів, пошуків нових композиційних і живописних рішень у межах стилів, а також удосконалення форм й техніки розпису виробів.

Встановлено, що методика проведення мистецтвознавчої та техніко-технологічної експертизи фарфоро-фаянсових творів базується на їх комплексному дослідженні й включає атрибуцію, оптико-фізичні, хімічні й інші методи, що дає підстави визначити автентичність пам'ятки, її історичне, культурне і мистецьке значення.

У роботі також розглянуті окремі групи художньої тонкої кераміки в процесі їх реставрації, проаналізовані документальні відомості щодо їх побутування, обліково-довідкові й інвентаризаційні матеріали. Крім того, були проведені візуальні дослідження артефактів, визначені техніки та технології їх створення, ступінь збереженості, спосіб нанесення декору, композиція, стилістика, наявність клейм і сигнатур.

За результатами вивчення різних способів з'ясування встановлення вартості творів мистецтва українськими і зарубіжними фахівцями, які займалися проблемами оцінювання, як найбільш раціональна була виділена система В. Індутного. Додатково були розроблені рекомендації з проведення мистецтвознавчої експертизи й атрибуції художнього фарфору-фаянсу в

музейній науково-реставраційній практиці, відповідно до сучасних умов антикварного ринку.

Подальший розвиток отримало обґрунтування способів проведення техніко-технологічної експертизи творів з тонкої кераміки. Встановлена значимість окремих виробів як історико-культурних джерел. У вирішенні експериментальних завдань з метою доведення наукових гіпотез були запропоновані засоби ідентифікації фарфоро-фаянсових творів у процесі здійснення мистецтвознавчої експертизи.

Проведені дослідження дозволили уточнити класифікацію творів української тонкої кераміки ХІХ – початку ХХ століття за художньо-образним ознаками. Відповідно, була проведена їх систематизація за формально-стилістичними особливостями й функціональними характеристиками, визначена їх видова приналежність.

Простежено взаємозв'язок мистецтвознавчої експертизи з різними галузями наук (історії, культурології, музеєзнавства, наукової реставрації, етики, естетики, фізики, хімії тощо), спрямованими на вирішення важливих соціокультурних завдань.

Ключові слова: художня культура України, фарфор, фаянс, мистецтвознавча експертиза, наукова реставрація, атрибуція.

SUMMARY

Revenok N. M. Art Expertise of Ukrainian Porcelain-faience 19th - the Beginning of the 20th Century in the Context of the Development of Artistic Culture. – Qualifications scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the Degree of Candidate of Art Criticism (Ph.D.) in the specialty 26.00.01 «Theory and History of Culture». – The National Academy of Managerial Staff of Culture and Art, Ministry of Culture of Ukraine. – Kyiv, 2018

The research is devoted to art expertise of classical porcelain and faience of Ukraine 19th – early 20th century. The dissertation describes the main criteria of modern attribution, expertise and identification of Ukrainian porcelain-faience, as well as the latest technological receptions, which are used in the research of fine-ceramic products in the conditions of the modern antique market. Interconnection is traced of art expertise with practical methods of scientific restoration of porcelain and faience, which are used in museums of Ukraine.

In the work was considered culturological approach to the study of domestic porcelain-faience in connection with the development of artistic culture of shaping and decoration of products.

In general, it should be noted that modern researchers of fine-tin works of the specified period consider, mainly, the question that are related to the aesthetic features of subjects. First of all, in the context of the specifics of their design, methods of manufacturing and shaping. However, the aspect of the connection between art criticism and scientific restoration has not yet been considered by scientists. Therefore, within this dissertation the main attention was focused on the

importance of theoretical generalization of the material on the study of museum items of porcelain-faience of Ukraine from the 19th – early 20th century, also on the need for a comparative analysis of the studied subjects from different points of view, including practical methods of scientific restoration.

As a result of the study of sources, the ways of conducting research have been outlined of fine ceramics from stock repositories of state museum collections, were determined the main provisions of the modern scientific approach of carrying out an art-examination using the latest scientific and technical means have been determined. Thanks to the restoration little-known samples were introduced into scientific circulation of Ukrainian classical porcelain and faience.

It was revealed that during the 19th – early 20th centuries in the Ukrainian art there were regular stylistic transformations and modifications in the formation and decoration of fine-ceramic products, new technical and technological innovations were introduced into production. This significantly influenced the change of fashion trends, search for new solutions in composition and painting, within the style, as well as improving the forms and techniques of painting products.

It is established, that the methodology for carrying out an art and technological examination of porcelain and faience works, based on their comprehensive study and including optical-physical, chemical, attribution and other methods, which gives grounds for determine the authenticity of the monument, its historical, cultural and artistic significance.

In the work, also considered investigated some groups of art fine ceramics in the process of their restoration, were analyzed documentary information of their existence, reference and inventory materials. Besides, were also conducted visual research of artefacts, the technique and technology of their creation were determined, degree of conservation, the method of decorating, composition, style, the presence of stamps and signatures.

As a result of studying various ways to find out the value of works of art by Ukrainian and foreign specialists, who were involved in evaluation problems, as the most rational was the system of V. Indutny.

Additionally, recommendations have been developed for conducting art-expertise and attribution of artistic porcelain-faience in museum, scientific and restoration practice, in accordance with the current conditions of the antique market.

Further development has been received rationale ways to conduct technical and technological expertise of works of fine ceramics.

It was established the importance of individual products as historical and cultural sources. In solving experimental tasks in order to prove scientific hypotheses were offered means of identification porcelain and faience works in the process of art-expertise.

The studies that have been carried out have made it possible to clarify the classification of works of Ukrainian fine ceramics 19th – early 20th century on artistic-figurative signs. Accordingly, they were systematized to the formal-stylistic features and functional characteristics, their species membership are determined.

It was traced interconnection of art examination expertise (history, cultural studies, museology, scientific restoration, ethics, aesthetics, physics, chemistry, etc.), which were aimed at solving important socio-cultural tasks.

The scientific novelty of the obtained results is that in the dissertation for the first time in theoretical the generalized information on art studies of porcelain and faience artistic products with original sources and practical conducting of scientific restoration of fine ceramics XIX – beginning of XX centuries (on museum samples); the research was carried out and a comparative analysis of the principles of art criticism and practical methods of scientific restoration of porcelain and earthenware used in museums of Ukraine; have been developed recommendations that allow to introduce the art expertise and attribution of porcelain and faience wares in museum practice, scientific and restoration practice, in accordance with the conditions of the Ukrainian antique market; were introduced into scientific circulation again found newly discovered and restored previously unknown porcelains works from the backgrounds of the National Museum of the History of Ukraine and the National Museum of Ukrainian Folk Decorative Arts. Received further development: explanation of the methods of carrying out the technical and technological expertise of porcelain-faience works on modern devices for the purpose of their identification; the establishment of the cultural significance of individual works of art porcelain and faience as historical sources in the solution of experimental tasks with the aim of bringing scientific assumptions; the proposed structural scheme of general directions of research porcelain and faience products and the scheme of conducting art expertise. It is specified: the classification of works of Ukrainian porcelain-faience XIX – early XX century on artistic-figurative features. Deepened: systematization of porcelain and faience items of the 19th – early 20th of centuries by stylistic features and functional purpose, identified their species identity; interconnection of art expertise with different branches of science (history, cultural studies, museology, ethics, aesthetics, physics, chemistry and others), which are aimed at solving important socio-cultural tasks.

The theoretical and practical significance of the work is that the obtained provisions can be used for work in the field of theory and practice of culture, art history, expertise, in the possibility of applying the obtained results and conclusions for carrying out of art examination expertise of domestic and foreign porcelain and faience of the 19th – early 20th centuries, as well as for the preparation of educational and reference information publications on cultural studies, art studies, for collectors, in the development of educational and methodological provision of the educational process of cultural institutions, etc.

The information given in the text and annexes of the dissertation, can be applied in museum practice, in the scientific processing of collections, preparation of exhibitions, in carrying out attribution, art analysis and scientific restoration.

Key words: artistic culture of Ukraine, porcelain, faience, art expertise, scientific restoration, attribution.

Свідоцтво про Державну реєстрацію фізичної особи – підприємця
Серія ВОО №866503

Підписано до друку 21.08.2018.
Формат 60x90 1/16. Папір офсетний №2.
Друк трафаретний.
Ум. арк друк 0,9 арк.
Тираж 120 прим. Замовлення № 296

Віддруковано в міні-типографії ФОП Степенко А.О.
02660, м. Київ, вул. Сверстюка, 11Б.
Тел...: (044) 223-29-39, E-mail: 2232939@ukr.net, www.raz.com.ua